

ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 378.378.14

Р. Г. Валєєв

АКТУАЛЬНІСТЬ, ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ КУРСАНТІВ ВНЗ МВС

Сучасна педагогічна теорія та освітня практика активно осмислює та впроваджує парадигму неперервної освіти, зумовлену чинниками інформаційного суспільства. Одним з центральних об'єктів таких досліджень та одним з центральних конструктів відповідних освітніх підходів є «готовність людини протягом усього життя до пізнання та навчання».

Готовність до самостійного пізнання є важливим чинником ефективного здійснення професійної діяльності для представників багатьох професій. Але чи не найгостріше ця готовність актуалізована професійним середовищем правоохоронців. Не випадково у правових актах Уряду та МВС України особливе значення надається формуванню готовності до самостійного вирішення службових завдань, причому у професійній ситуації ускладнення пізнавальної діяльності, інформаційної невизначеності та дефіциту часу.

Це зумовлює необхідність дослідження теоретичних засад та педагогічних умов формування готовності курсантів ВНЗ МВС до самостійної пізнавальної діяльності. Але вивчення наукової літератури свідчить, що проблема формування пізнавальної самостійності курсантів ВНЗ МВС ще не була об'єктом спеціального дослідження, хоча лише останнім часом значна кількість фахівців (Г. Адамів, В. Бенера, В. Логвіненко, Т. Темерівська та ін.) змістовно визначили сутність комплексних пізнавальних якостей студентів ВНЗ та особливості їх формування. Інші науковці плідно дослідили організацію освітнього процесу у ВНЗ МВС. Зокрема, В. Дьяченко, М. Ісаєнко, М. Козяр, С. Кубіцький, Н. Могілевська, А. Морозов, В. Пліско, І. Радомський, В. Серебряк, Г. Штефаніч, Г. Яворська сформулювали сутність особистісних та професійних якостей курсантів та фахівців ОВС. Науковці відзначили недостатню спрямованість навчально-виховного процесу у ВНЗ МВС на формування особистісних професійно-орієнтованих якостей. Фахівцями розроблено організаційні та педагогічні умови адаптації курсантів до навчально-виховного процесу у ВНЗ закритого типу (Г. Васильєв, О. Іванова, І. Марчук, М. Мирза, О. Назаров, А. Сіцінський, І. Сташкевич та інші).

Отже, дослідження проблеми формування пізнавальної самостійності курсантів ВНЗ МВС зумовлено: протиріччям між затребуваністю на практиці спроможності працівників міліції до ефективної самостійної пізнавальної професійної діяльності та недостатнім рівнем розвитку в них пізнавальної самостійності; протиріччям між необхідністю цілеспрямованого розвитку пізнавальної самостійності майбутніх працівників міліції та незадовільним станом її формування у курсантів ВНЗ системи МВС. Враховуючи висновки названих дослідників при написанні статті нами визначено наступні **завдання**:

1. Проаналізувати зміст поняття «пізнавальна самостійність» як найбільш точного терміну для визначення готовності людини до пізнання.

2. Запропонувати дефініцію пізнавальної самостійності курсантів ВНЗ МВС та визначити теоретичні засади її формування.

3. Обґрунтувати педагогічні умови формування пізнавальної самостійності курсантів ВНЗ МВС України.

1. Неперервна освіта та взагалі освіта в умовах інформаційного вибуху, постіндустріальної цивілізації неможлива без готовності людини до пізнавальної діяльності. Широке та беззаперечне визнання цього факту пояснює, на нашу думку, обсяг та різноманітність варіантів визначення цієї готовності. Різні автори розуміють під «спроможністю до пізнання»: «пізнавальну активність», «пізнавальні інтереси», «пізнавальну ініціативу», «пізнавальну самостійність», «уміння вчитися», «інформаційну культуру» тощо.

Під час декомпозиції пізнавальної самостійності, як правило, визначають: 1) когнітивну (інтелектуальну, змістовну) структурну складову – знання, уміння, здібності, компетенції; 2) емоційно-мотиваційну складову – потреби, мотиви, бажання пізнавати та позитивне ставлення до нього; 3) вольову складову – прагнення та здатність подолати пізнавальні труднощі. Не вдаючись до аналізу дефініцій пізнавальних активностей, ініціативи, інтересів тощо, на рис. 1 схематично порівнюємо структуру споріднених пізнавальних рис особистості:

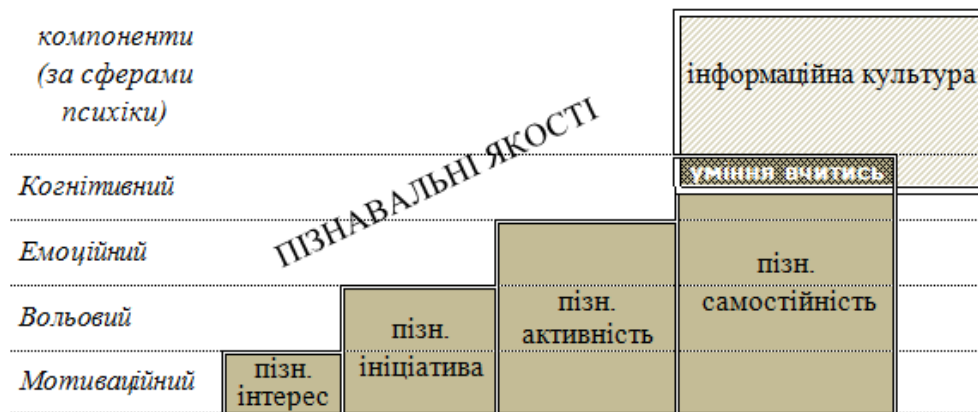

Рисунок 1. Співвідношення обсягів споріднених пізнавальних якостей

На нашу думку, пізнавальна самостійність є комплексною пізнавальною якістю та в процесі свого розвитку інтегрує: пізнавальний інтерес (який складається лише з рис мотиваційної сфери психіки), пізнавальну ініціативу (яка включає риси мотиваційної та вольової сфер психіки), пізнавальну активність (також включає емоційне ставлення суб'єкта до пізнавальної діяльності). Що стосується поняття «уміння вчитися», то його зміст є чи найважливішою складовою пізнавальної самостійності, але обсяг повністю поглинається її когнітивним компонентом. Інформаційна культура особистості є більш складним феноменом, поряд з такими когнітивними складовими, як знання, уміння, навички, здібності, вона включає комп'ютерну грамотність, медіаграмотність, комунікативну компетентність, систему спеціальних компетенцій (компетентність роботи з текстами тощо). Водночас, при аналізі інформаційної культури фахівці не досліджують емоційні, мотиваційні, вольові чинники. Тому саме пізнавальна самостійність постає найбільш вдалим конструктом для визначення сутності спроможності людини до самостійного пізнання, як в ході навчальної, так і професійної діяльності.

2. Формування спроможності до самостійної пізнавальної діяльності є актуальним саме для майбутніх працівників міліції, професійне становлення яких обумовлено наступними чинниками:

- їх професійна діяльність (оперативно-розшукова, слідча, аналітична, адміністративна тощо) є за своїм характером пізнавальною діяльністю;

- їх професійна пізнавальна діяльність, на відміну від більшості професій, протистоїть іншій пізнавальній діяльності – високомотивованій, все частіше високоорганізованій та інтелектуальній протиправній діяльності;

- їх професійна пізнавальна діяльність, на відміну від більшості професій, досить часто ускладнюється умовами дефіциту часу та інформації, психічного та фізичного навантаження;

- ефективне налагодження власної пізнавальної діяльності ускладнюється обставинами: значного трудового навантаження; професійного ризику; зіткнення з асоціальною поведінкою та кримінальною субкультурою; постійного оновлення законодавства; переходу від репресивних функцій міліції до функцій соціального партнерства;

- ефективне формування пізнавальної самостійності ускладнюється особливим режимом навчання та побуту.

Відповідно, авторське визначення поняття пізнавальної самостійності курсантів ВНЗ МВС полягає у розумінні її як спроможності до самостійної пізнавальної діяльності навіть у професійній ситуації інформаційної невизначеності, дефіциту часу та в умовах фізичного та психічного навантаження, тобто комплексної

властивості курсанта, що інтегрує пізнавальну мотивацію, вольове прагнення до пізнання, тезаурус знань, комплекс умінь, навичок, забезпечує прояв пізнавальних інтересів, ініціативи, активності.

Теоретичні засади формування пізнавальної самостійності обумовлені особливостями її розвитку: від пізнавального інтересу до пізнавальної ініціативи, пізнавальної активності та самостійної пізнавальної діяльності, у якій формується новий рівень пізнавальної самостійності, щоб на наступному циклі нові пізнавальні інтереси призвели до нової пізнавальної ініціативи і т.д. Але провідні педагоги (зокрема, В. Гузеєв [1, с. 35 – 37]) обґрунтували, що така стратегія розвитку пізнавальної самостійності не зможе спрацювати при слабкості інтересу до самостійної пізнавальної діяльності та відсутності факту її ініціювання. Розуміння цього притаманне західній освіті, яка активно використовує стратегію надання навчальної автономності [2]. Статус навчальної автономності зобов'язує здійснити вибір освітніх альтернатив, надає право та реальну можливість цього вибору та накладає відповідальність за свій вибір.

3. Педагогічні умови формування пізнавальної самостійності курсантів ВНЗ МВС обґрунтовуються загальними теоретичними засадами її розвитку, особливостями майбутнього професійного середовища, специфікою організації навчально-виховного процесу у ВНЗ МВС та наявним рівнем пізнавальної самостійності курсантів.

За загальним висновком педагогіки [3], єдино можливою середою формування пізнавальної самостійності є власна самостійна навчально-пізнавальна діяльність. Вона може ініціюватись як самою особистістю – за умов достатнього розвитку в неї пізнавальної мотивації, вольового прагнення до подолання пізнавальних труднощів та пізнавальної активності, так і внаслідок надання їй статусу навчальної автономності. Саме поступове збільшення статусу навчальної автономності курсантів ВНЗ МВС ми обґрунтовуємо як *першу педагогічну умову* формування їх пізнавальної самостійності. Для курсантів ВНЗ МВС роль навчальної автономності додатково актуалізується специфічним режимом закритого навчального закладу, поєднанням навчання з несенням служби, поєднанням дотримання військової дисципліни з підготовкою до самостійного відповідального вирішення службових завдань.

До обсягу навчальної автономності курсантів нами віднесено право та реальна можливість вибору: темпу, часу та місця здійснення самостійної навчально-пізнавальної діяльності, послідовності структурних елементів змісту дисципліни, рівнів його складності, форм пред'явлення матеріалу, варіантів комунікації та співробітництва з іншими здобувачами освіти (у тому числі студентами, які навчаються за контрактною формою).

Реалізована ця педагогічна умова з використанням інформаційних технологій освіти, зокрема, навчально-методичних програмних засобів з

навчальних дисциплін, створених за допомогою оболонки віртуального освітнього середовища MOODLE.

Проте збільшуючи обсяг навчальної автономності (прав, можливостей та відповідальності) необхідно полегшити процес адаптації курсантів під ці високі вимоги, актуалізувати можливості психіки щодо інтенсивної навчально-пізнавальної діяльності. Тому *другою педагогічною умовою* є стимулювання за допомогою інформаційних технологій освіти емоційно-мотиваційних станів та вольових якостей курсантів, а також полегшення протікання когнітивних процесів під час навчання.

Зауважимо, що сформульована нами перша педагогічна умова та загальноприйнятий характер педагогічного впливу на навчально-пізнавальну діяльність полягає у її поступовому ускладненні – і це відповідає концепції поетапного формування розумових дій П. Гальперіна та Н. Талізінної [4]. А друга педагогічна умова стимулювання психічних процесів навпаки спрямована на полегшення, фасілітацію їх протікання, що підвищує потенціал учня, збільшує зону найближчого розвитку. Це відповідає концепції зон актуального, найближчого та перспективного розвитку Л. Виготського [5, с. 467 – 489] та його послідовників.

Третя педагогічна умова обґрунтована практичним визначенням рівнів розвитку пізнавальної самостійності курсантів ВНЗ МВС. Крім того, під час констатуючого експерименту встановлено, що найбільш поширеними навчальними мотивами є мотиви здобуття професії, найважливішими джерелами інформації та найбільш значимим простором для пізнавальної діяльності курсантами визнано ресурси Інтернет.

Водночас, під час анкетування курсантів ми констатували серйозні труднощі щодо самостійного використання ресурсів Інтернет. Зокрема, лише 12% курсантів оцінили свої здібності пошуку необхідної інформації в Інтернет як самостійну компетентність. При цьому, всі кімнати гуртожитків обладнані доступом до Інтернет, і, відповідаючи на запитання анкети «Проаналізуйте, з яких джерел Ви отримуєте більшу частину інформації (складіть їх ієрархію)», 22,6% респондентів поставили ресурси всесвітньої мережі на 1-2 місце. Слід вказати, що при відповіді на запитання «Проаналізуйте, з яких джерел Ви отримуєте найбільш надійну, перевірену інформацію», ресурси Інтернет на 1-2 місце поставили лише 6,5% курсантів і в цілому віддали їм лише 7 місце. Ураховуючи це, *третьою педагогічною умовою* передбачає впровадження в освітній процес навчально-пізнавальних завдань, що мають міждисциплінарний характер, спрямовані на вирішення проблем професійного середовища та потребують для розв'язання ресурсів Інтернет.

Ця педагогічна умова реалізована шляхом впровадження до навчального процесу завдань ТОГІС (технології освіти у глобальному інформаційному середовищі [1, с. 74]), притаманних e-Learning завдань типу Treasure Hunt та Web-Quest [6].

Висновки.

1. Зміст поняття «пізнавальна самостійність» на відміну від інших конструктів для відображення «готовності людини до пізнання» включає весь достатній та необхідний набір рис та якостей: когнітивних, емоційних, мотиваційних та вольових.

2. Пізнавальна самостійність курсантів ВНЗ МВС визначена як спроможність до самостійної пізнавальної діяльності навіть у професійній ситуації інформаційної невизначеності, дефіциту часу та в умовах фізичного та психічного навантаження, тобто комплексна властивість курсанта, що інтегрує пізнавальну мотивацію, вольове прагнення до пізнання, комплекс знань і вмій.

3. Теоретичні засади формування пізнавальної самостійності обумовлені особливостями її розвитку: від пізнавального інтересу та пізнавальної ініціативи до пізнавальної активності та самостійної пізнавальної діяльності, яка є єдиною можливою середою розвитку пізнавальної самостійності.

4. Обґрунтовані автором педагогічні умови формування пізнавальної самостійності курсантів ВНЗ МВС України передбачають: поступове ускладнення їх самостійної навчально-пізнавальної діяльності завдяки збільшенню обсягу навчальної автономності; стимулювання під час навчання психічних процесів за допомогою освітніх інформаційних технологій; впровадження міждисциплінарних професійно-орієнтованих завдань.

Список використаної літератури

1. **Гузев В. В.** Познательная самостоятельность учащихся и развитие образовательной технологии / В. В. Гузев. – М. : НИИ школьных технологий, 2004. – 128 с. 2. **Hiemstra R.** (1994). Self-directed learning. In T. Husen & T. N. Postlethwaite (Eds.), *The International Encyclopedia of Education* (second edition). – Oxford : Pergamon Press [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://home.twny.rr.com/hiemstra/sdlhdbk.html> 3. **Беспалько В. П.** Отображение дидактического процесса в учебнике / В. П. Беспалько // Школьные технологии. – 2006. – № 6. – С. 60 – 70 4. **Талызина Н. Ф.** Управление процессом усвоения знаний / Н. Ф. Талызина. – М. : Изд. МГУ, 1975. – 344 с. 5. **Выготский Л. С.** Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М. : АСТ Астрель-Люкс, 2005. – 671 с. 6. **FOCUS : Five Rules for Writing a Great WebQuest by Bernie Dodge** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://babylon.k12.ny.us/usconstitution/focus-5%2520rules.pdf>

Валєєв Р. Г. Актуальність, теоретичні засади та педагогічні умови формування пізнавальної самостійності курсантів ВНЗ МВС

Пізнавальна самостійність постає однією з пріоритетних цілей професійної освіти в умовах інформаційного суспільства, особливо для майбутніх правоохоронців, професійне середовище яких потребує налагодити ефективну пізнавальну діяльність. У статті розглядають загальні теоретичні засади формування пізнавальної самостійності студентів та обґрунтовуються педагогічні умови формування пізнавальної самостійності курсантів ВНЗ МВС.

Ключові слова: пізнавальна самостійність, курсанти ВНЗ МВС, навчальна автономність, стимулювання психічних процесів, міждисциплінарні завдання.

Валєєв Р. Г. Актуальность, теоретические основы и педагогические условия формирования познавательной самостоятельности курсантов вузов МВД

Познавательная самостоятельность предстает одной из приоритетных целей профессионального образования в условиях информационного общества, особенно для будущих правоохранителей, профессиональная среда которых востребует способность организовать эффективную познавательную деятельность. В статье рассматриваются общие теоретические основы формирования познавательной самостоятельности студентов и обосновываются педагогические условия формирования познавательной самостоятельности курсантов вузов МВД Украины.

Ключевые слова: познавательная самостоятельность, курсанты вузов МВД, учебная автономность, стимулирование психических процессов, междисциплинарные задания.

Valeev R. G. Relevance, theoretical basics and pedagogical conditions of cognitive autonomy of cadets of MIA universities

Cognitive autonomy is a priority object of vocational education in the information society, especially for future law enforcement officers. Professional environment requires from militiaman the capacity to organize effective cognitive activity. An article considers the general theoretical basics of cognitive autonomy of students and justified pedagogical conditions of cognitive autonomy of cadets of MIA universities of Ukraine.

Key words: cognitive autonomy, cadets of MIA universities, learner autonomy, promotion of positive mental states, interdisciplinary professional-oriented tasks.

Стаття надійшла до редакції 06.07.2012 р.

Прийнято до друку 31.08.2012 р.